

Vuk'uzenzele

Produced by: Government Communication & Information System (GCIS)

English / Xitsonga

April 2020 Edition 1

Springbok captain makes history

Page 16

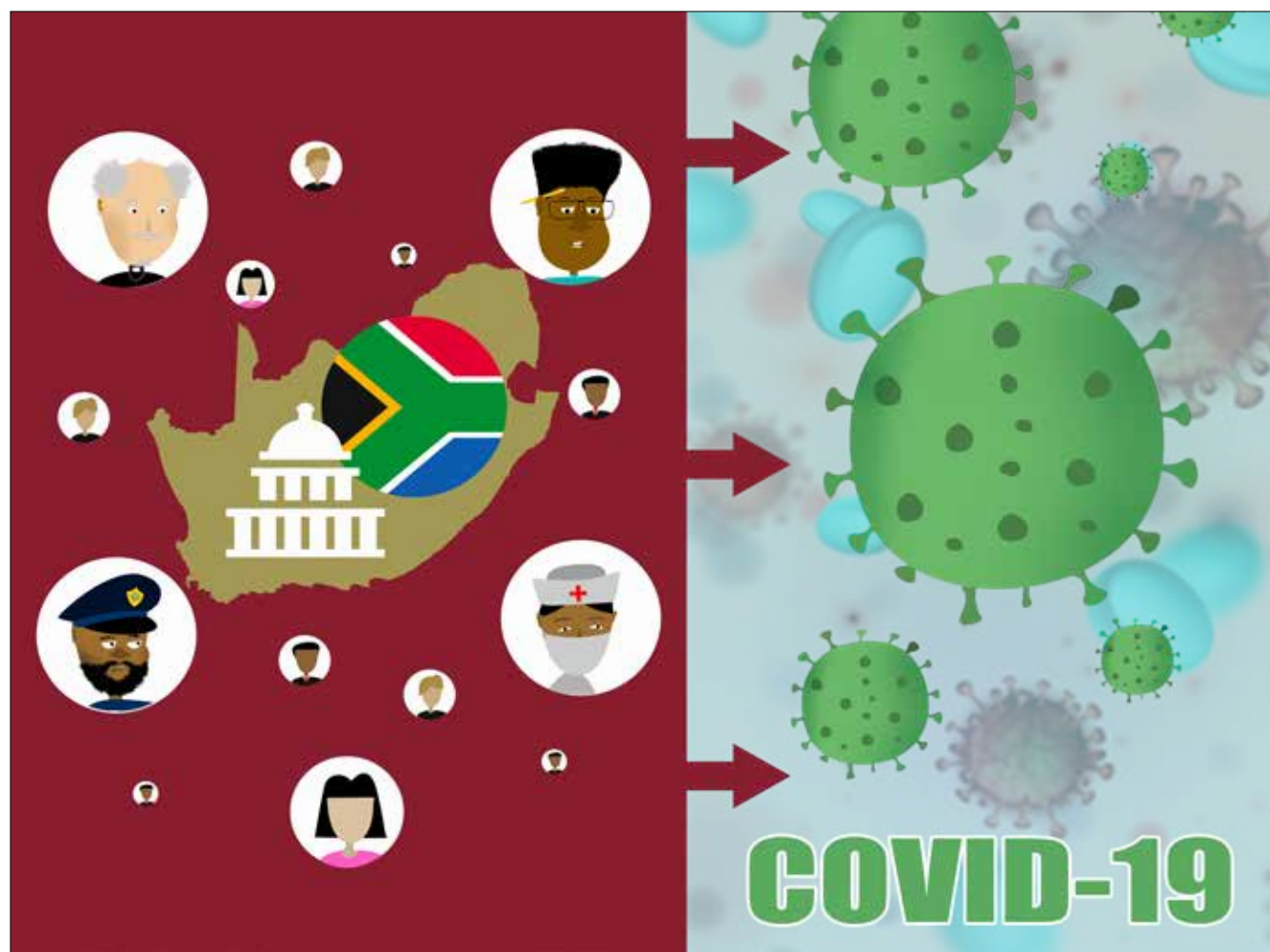

Poultry farming: not for headless chickens

Page 9

JOBS INSIDE:

Protecting SA together

Government and civil society have acted swiftly to curb the spread of the novel coronavirus (COVID-19), keeping citizens safe and assisting them during these trying times.

Regulations published on 18 March, which came into immediate effect, restricted bars and shebeens from selling alcohol after 6pm from Mondays to Saturdays and 1pm on Sundays and public holidays. The same applies to liquor stores.

While gatherings are limited to 100 people, places that sell alcohol for on-premises consumption can only host 50 people at a time.

In addition, visits to child and youth care centres, old-age centres and shelters, prisons and substance abuse treatment centres are suspended.

All public pools have been closed and all beaches are closed for swimming.

People must get permission at their closest police station to conduct a funeral or wedding as gatherings of over 100 people are banned.

Another measure that will assist South Africans is the cutting of the interest rate by one percent, to 5.25 percent, which will help citizens in debt save money.

Health Minister Zweli Mkhize says government is preparing quarantine sites and training healthcare workers.

• Cont page 2

To read Vuk'uzenzele download the GOVAPP on:

Search for SA Government on Google playstore or appstore

CONTACT US

Vuk'uzenzele @VukuzenzeleNews

Website: www.gcis.gov.za
www.vukuzenzele.gov.za

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za
Tel: (+27) 12 473 0353

Tshedimosetso House:

1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

"SWESWI I NKARHI WA HINA HINKWERHU KU TIRHISANA, HI KU XIXIMA NELSON MANDELA, KU AKA AFRIKA-DZONGA RO ANTWSA, LERINTSHWA RA HINKWAVO."

PRESIDENTE CYRIL RAMAPHOSA

#SendMe

ENDLA VUMUNDZUKU BYA WENA BYI TIRHA KU ANTWSA
LANDZELA MIKONDZO YA MADIBA

Hikwerhu hi nga lwa na khumbheko wa COVID-19

Matiko ya misava ma le ka ntshikelelo lowukulu wa xilamulelamhangu xa swa rihanyu ra vaaki eka mpimo lowu nga se tshamaka wu va kona eka ku tlula dzana ra malembe.

Ku hangalaka ka xitsongwatsongwana xa khorona lexi vangaka mavabyi lama tivekaka tanihi COVID-19 ku humelele hi xihatla no khumbha ndhawu leyikulu, naswona sweswi ku hlamuseriwa tanihi ntungu wa misava hinkwayo.

A xi tivi mindzilekana ya ntivombangu kumbe ya tindhawu, naswona xi tlulela lavantshwa xikan'we na lavakulu, naswona xi le ku hangalakeni eka matiko lama nga hluvuka na lawa ma ha hluvukaka.

Leswi nxopanxopo na nkambelo swi tlakusiwaka, nhlayo ya ntlulelamavabyi eAfrika-Dzonga yi languteriwa ku tlakuka.

Sweswi ndza ha ku hlamanya xiyimo xa khombo xa rixaka, goza leri fambisanaka na ku tika ka nxungeto eka vanhu va ka hina, rixaka ra hina na ikhonomi ya hina.

Leswi swi ta endla leswaku hi va na ndlela yo lawula mhangu leyi khomaneka na ku tumbuluxa tisisiteme to angula ta xilamulelamhangu, ta xihatla na ku anakanya.

Xitsongwatsongwana lexi xi ta vanga mpfilumpfilu swinene, naswona xirhangana xa hina i ku sirhelela rihanyu na ntshamiseko wa Maafrika-Dzonga hinkwawo.

Hi tlhela hi fanela ku oloxa ku wa ka ikhonomi loku nga papalettekiki. Hi fanele hi langutela ku hunguteka ka swixaviselavambe, ku hunguteka ka ku fika ka vaphumba na ntshikelelo lowukulu wa vumaki, khumbheko eka mabindzu na ku tumbuluxiwa ka mitirho na ku yi khoma.

Khabinete yi le ka endlelo ro hetisa ntsengo wa swinghenelelo leswi nga na vuxokoxoko byo hetiseka eka ku lwisana na ntshikelelo wa COVID-19 lowu languteriweke eka ikhonomi ya hina. Leswi swi endliwa hi ku tirhisana na van'wamabindzu, vatirhi na mihlangano leyi khumbekaka.

A ku ri Louis Pasteur loyi a nga vula leswaku nkateko wu wela miehleketo leyi tilulami-seleke.

Maafrika-Dzonga ma tilulamiserile, naswona ma vi le tano nkarhi wo leha.

Ku sukela loko ku vikiwile mhangu ro sungula, hi tirhile ku va na magoza yo xopaxopa no sivela ku hangalaka ka yona.

Sisiteme ya hina yo angula ya rixaka yi rhangeriwile hi Komiti ya Nhlengelo wa Vaholobye (IMC) leyi fambisiwaka no rhangeriwa kahle hi Holobye wa Rihanyu, Dokodela Zweli Mkhize.

Ndlela leyi IMC na mitlawa yo seketela yi anguleke hako na eka xilamulelamhangu lexi yi ve xikombiso lexinene no khorwisa, ngopfungopfu eka ku pfuneta ku herisa ku chava eka vaakitiko.

Ndzi ta fambisa Huvo ya Vulerisi ya Rixaka ku hlanganisa swiyenge hinkwaswo swo angula swa rixaka ra hina.

Afrika-Dzonga yi na rhekodo ya kahle ya ku lawula swilamulekamhangu swa rihanyu ra vaakitiko. Hi na vutivi, switirho na vutivi. Vativi va swa sayense na vativi va ku hangalaka na vulawuri bya mavabyi va hina i va xiyimo xa matiko ya misava.

Hi te na mpfangano wa magoza ya xilamulelamhangu, naswona hi ta endla mpfuneto wa swa timali wu va kona ku seketela matirhiselo ya wona.

Ma katsa ku siveriwa ku endza eka vaphumba kusuka eka matiko lama nga na nxungeto lowukulu, ku kamberwa loku bohaka, ku kala u nga tihlanganisi na vanhu van'wana kumbe nhlambulo wa vaakitiko va Afrika-Dzonga lava va vuyaka eka matiko lawa; na ku tiyisisa mbalango, nxopanxopo na nkambelo eka tindhawu to nghena eRhiphabliki.

Ku fambela kule na vanhu i ka nkoka swinene loko hi ta kota ku hunguta ku hangalaka ka COVID-19.

Ku hlengoletana ka ku tlula vanhu va 100 ku yirisiwile, naswona ku tlangela ka vanhu lavanyingi hi masiku ya rixaka ku yimisiwile. Ku vhakachela vabohiwa emakhotsweni hinkwawo ku ta yimisiwa masiku ya 30 ku sukela sweswi. Ku endzela matiko ya misava loku nga riki ka nkoka hi vatirhelamfumo a ku pfumeleliwanga na ku endza ka laha ndzeni ka tiko loku nga riki ka nkoka a ku hlohloteriwi.

Tigede ta 35 ta le misaveni ti ta pfariwa na mihlaluko yimbirhi yo nghena laha tikweni yi ta pfariwa, switano na swikolo leswi nga ta pfariwa kusukela hi ti 18 ta Nyenyankulu kufikela hi ku hela ka vhiki ra

Paseka. Hi ta tivisa magoza ku nga ri khale hi mayelana na tiyunivhesiti na tikholichi.

N'hweti leyi taka ku ta va Paseka, nkarhi wo kwetsima eka vukhongereri byo hlaya, naswona i nkarhi lowu vukorhokeri bya vanhu votala na tinhlengoletano ti nga ta va kona. Vukhongereri va fanele va teka swiboho hi mukhuva lowu rhangisaka emahlweni rihanyu ra vukhongerikulobye va vona na tiko hi ku angarhela.

Vulawuri bya nsivelamavabyi byi fanele byi tiyisisiwa eka tisekithara hinkwato.

Muakatiko wun'wana na wun'wana u fanele a byarha vutihlamuleri bya vuhlayiseki bya yena hi ku landzelela magoza yo fana na ku hlamba mavoko hi xisibi nkarhi na nkarhi kumbe xidlayaswitsongwatsongwana swa le mavokweni na ku tipfala tinhompfu kumbe nomu hi thixu kumbe ku tipfala nomu hi xikokola loko a khohlola kumbe a hetshemula.

Tanihi xiphemu xa hina xa matshalatshala ya rixaka, Ndzawulo ya Rihanyu yi ta ya emahlweni na pfumba leri tiyeke no ya emahlweni ku tisa lemukiso hi mayelana na ku siveriwa, ku hangalasiwa na swikombiso swa ku tlulela ka mavabyi. Ndzi hlohlotela Maafrika-Dzonga hinkwawo ku titoloveta hi matheriyali yo sivela leyi faneleke.

Magoza lawa ma fana na ya lematikweni man'wana, naswona i swa nkoka leswaku hinkwerhu hi twisisa leswaku a hi yo hi xupula, kambe i mhaka ya vuhlayiseki bya vaakitiko.

Yin'wana ya tinghozi letikulu eka nkarhi lowu i ku tsan'wa na ku pfumala vutivi.

Hi fanele hi yima ku hangalasa mahungu ya vunwa no kala ma nga kambisiwanga,

ngopfungopfu eka xihangalasa mahungu ya vaaki. Leswi swi nga nyanyisa matitwelo yo chava ya rixaka lawa ma nga kona na ku onha tshalatshala ra rixaka.

Hi fanele hi tlhela hi nga pfumeleri ku hambana hi mavonelo loku hi nga ku vona ematikweni man'wana loku a ku kongomisiwe eka vaakitiko va matiko lawa ntungu wu sunguleke eka wona kumbe exivindzini xa nkarhi wa sweswi eYuroopa. Lexi ko va xitsongwatsongwana lexi khumbhaka vanhu va tinxaka hinkwato.

A hi tweleni vusiwana vanhu lava nga tluleriwa hi mavabyi na lava va faneleke ku vuya ekaya kusuka eka matiko lama nga na nxungeto lowukulu.

A hi pfuneni lava nga hlupheka na lava va nga sirhelelekanngiki swinene ematshanweni yo va papalata. Hi ta tshama hi tshembekile eka mikhuvanene ya ku kondzelelana na ku xiximana loku hi hlamuselaka tanihi vanhu.

Hi ku yimela vanhu hinkwawo va Afrika-Dzonga, ndzi khensa ntlawa lowu nga vuyisa varikwerhu kusuka eWuhan, eChina, xikan'we na vurhangeri na vanhu va le Limpopo lava nga hi pfuna eka endlelo ra nhlambulo.

Lowu i nkarhi wo tika swinene.

Naswona i mikarhi ya mahlomulo laha matimba ya hina ma tikombisaka hakona.

Hi ta tirha hi vutlhari, hi ku tiyimisela no va na xikongomelo. Hi ta tirha hi hi hinkwerhu, hikuva swi le ka migingiriko ya Muafrika-Dzonga wun'wana na wun'wana leswaku ku humelela ka matshalatshala ya hina ku tshembeleke eka yena.

Nkarhi wa Thuma Mina wu le ka hina, kumbexana hilaha swi nga se tshamaka swi va kona hakona.

Leswi swi ta hundza.

Hi ta hlula.

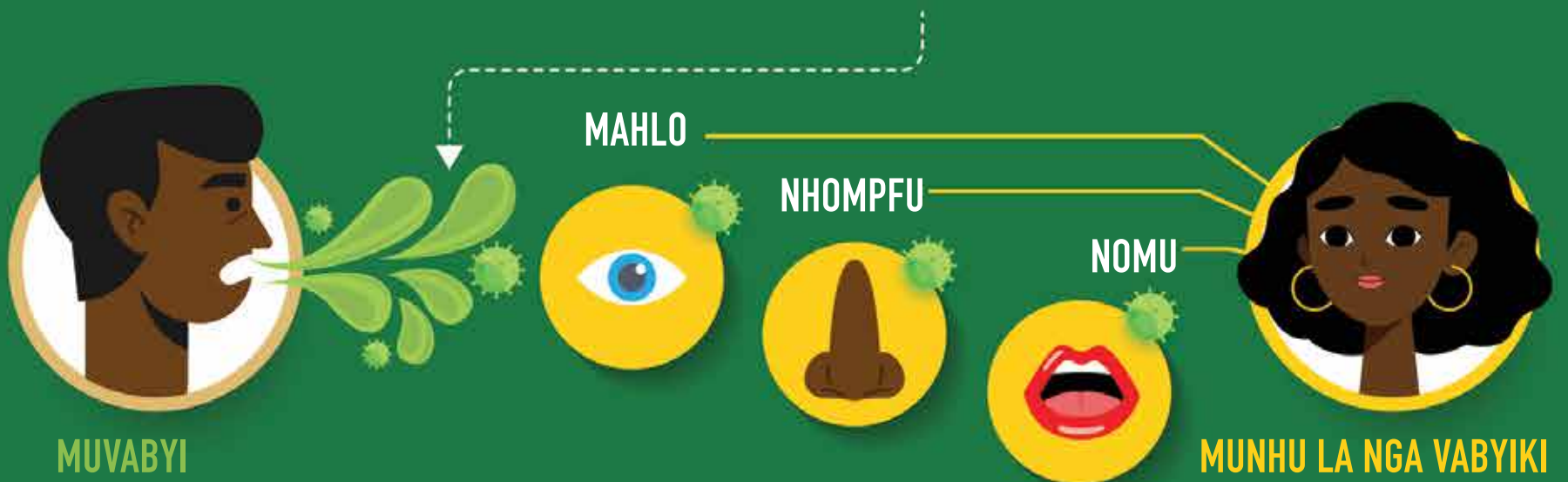
Hi Maafrika-Dzonga.

KU NA XILO XIN'WE NTSENA LEXI MI FANELEKE KU
XI TWISISA HI MAYELANA NA NDLELA LEYI XITSONGWATSONGWANA

XA KHORONA COVID-19 XI HANGALAKAKA HAYONA

* Switsongwatsongwana swa Khorona i ndyangu lowukulu wa switsongwatsongwana leswi swi nga endlaka ntlulelamavabyi ya hefemulo kusukela eka mukhuhlwana kuya eka vuvabyi bya Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS)

Xitsongwatsongwana lexi xi tlulela loko mathonsi ma nghena eka:

Loko u vona munhu wun'wana a ri karhi a khohlola/ a hetshemula / a vabya, u nga hlawula ku:

1. Yima ekule na yena

2. Papalata nhlayo ya vanhu votala

(0,5 wa timitara kufikela eka timitara
ti2 ku ta endla u hlayiseka eka
mathonsi lamakulu)

(Vanhu lava va nga na mavabyi a va kombisi
swikombiso, kambe va nga tluleta van'wana mavabyi)

Mikarhi yin'wana marhi ya munhu loyi a vabyaka ma nga nghena eka swilo swin'wana

MAVOKO

TIMBATI

SWITIRHISIWA

MAWUSI

TIKHAPU

SWITSALO

TINDHAWU TO
KHOMELELA
EKA TONA

SWIBYE

Loko wo khumba xihhi kumbe xihhi xa swilo leswi hi xihoxo, kutani u tikhumbha xikandza, u tipfinyinga mahlo ya wena kumbe u khumba xikandza xa murhandziwa wa wena, hinkwenu ka n'wina mi nga vabya.

TINDLELA TA MUNE TO PAPALATA KU TLULERIWA HI MAVABYI

1

HLAMBA MAVOKO

Hlamba mavoko ya wena hi xisibi hi ku hetiseka. Hlamba ehandle ka mavoko ya wena, exikarhi ka tintiho na le hansi ka minwala. Hlamba mavoko ya wena mikarhi hinkwayo u nga se dya, naswona endzhaku ka loko u humile u ya hlangana na van'wana vanhu.

Hlamba ku
suka la na ku
fika la

2

MATIKHOMELO YA KAHLE YA RIHANYU

Pfala nomo wa wena hi thixu loko u khohlola na ku hetshemula. Papalata ku tikhumba xikandza hi mavoko lama thyakeke hi mikarhi hinkwayo. Loko swi boha leswaku u swi endla, sungula u hlamba mavoko ya wena hi xisibi hi ku hetiseka.

3

MI NGA AVELANI SWAKUDYA NA SWIBYE

Switsongwatsongwana swi nga tlulela kusuka eka mikwana, tiforoko, malepula na switirowo. Tirhisa ntsena swibye leswi nga basa, naswona mi nga avelani swonwa. Hlamba mavoko mikarhi hinkwayo u nga se dya.

4

ENDZELA DOKODELA LOKO U U NGA TITWI KAHLE

Swikombiso swa ntolovelu swi katsa ku khohlola, tinhompfu leti humaka marhimila, ku hisa miri na ku tikeriwa ku hefemula. Loko u ri na xihhi kumbe xihhi xa swikombiso leswi, lava ku pfuniwa hi swa vutshunguri hi xihatla.

24HR NICD HOTLINE 0800 029 999

TSHAMA U PFULE MAHLO NO TIRHISA MITOLOVELO YO TSHAMA U BASILE

Xiyimo xa cinca, kutani kamba swo engetela eka www.health.gov.za na www.nicd.ac.za